

СУҒУРТА ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ ТАҲЛИЛ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ МҲХС ТАЛАБЛАРИ БЎЙИЧА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Очилов Илёс Келдиёрович

*иқтисодиёт фанлари доктори
бухгалтерия ҳисоби кафедраси профессори
Тошкет молия институти
E-mail: ochilov1@tfi.uz, ilyos0471@mail.ru,
ORCID: 0000-0002-3350-0891*

Умиров Абдисалом Тўраевич

*иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
иқтисодий хавфсизлик кафедраси доценти
Тошкент молия институти
E-mail: abdisalomumirov1975@gmail.com
ORCID: 8626 / 9-8X7M-8626*

Аннотация

Мақолада суғурта ташкилотлари фаолиятини таҳлиliga оид тушунчалар, суғурта ташкилотининг умумий хўжалик фаолиятини таҳлили билан боғлиқ мавжуд назарий қарашлар, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари талабларидан келиб чиққан ҳолда янгича мазмун касб этган молиявий таҳлилни такомиллаштириш юзасидан таклифлар берилган. Шунингдек, суғурта ташкилотларнинг молиявий таҳлили, молиявий потенциали, молиявий барқарорликни аниқлаш ва тўлов қобилияти билан боғлиқ муаммолар ва уларни бартараф этиш ҳамда бошқарувда молиявий таҳлилдан самарали фойдаланиш бўйича муҳим таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: суғурта компанияси, молиявий таҳлил, бошқарув таҳлили, молиявий барқарорлик, тўлов қобилияти, молиявий салоҳият, суғурта захиралари, суғурта операциялари, инвестиция операциялари, молиявий операциялар.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА СТРАХОВЫХ ОРГАНИЗАЦИИ В СООТВЕТСТВИИ С ТРЕБОВАНИЯМИ МСФО

Ачилов Ильяс Келдиёрович

*д-р экон. наук
профессор кафедры бухгалтерского учета
Ташкентский финансовый институт
E-mail: ochilov1@tfi.uz, ilyos0471@mail.ru,
ORCID: 0000-0002-3350-0891*

Умиров Абдисалам Тураевич

*д-р философии (PhD)
по экономическим наукам
доцент кафедры экономической безопасности
Ташкентский финансовый институт
E-mail: abdisalomumirov1975@gmail.com
ORCID: 8626 / 9-8X7M-8626*

Аннотация

В статье рассмотрены дефиниции, связанные с анализом деятельности страховых организаций, существующие теоретические взгляды, касающиеся анализа их общехозяйственной деятельности, даны предложения по совершенствованию финансового анализа, которые приобрели новый смысл в условиях требований международных стандартов финансовой отчетности. Разработаны предложения и рекомендации, касающиеся проблем финансового анализа страховых организаций, их финансового потенциала, финансовой устойчивости и платежеспособности, а также вопросов эффективного использования финансового анализа в управлении.

Ключевые слова: страховая компания, финансовый анализ, управленческий анализ, финансовая устойчивость, платежеспособность, финансовый потенциал, страховые резервы, страховые операции, инвестиционные операции, финансовые операции.

**IMPROVING THE METHODOLOGY OF FINANCIAL ANALYSIS
OF INSURANCE COMPANIES IN ACCORDANCE WITH IFRS
REQUIREMENTS**

Ochilov Ilyas Keldiyorovich

*Doctor Economy Sciences
Professor of the Department of Accounting
Tashkent institute of Finance
E-mail: ochilov1@tfi.uz, ilyos0471@mail.ru,
ORCID: 0000-0002-3350-0891*

Umirov Abdisalam Torayevich

*Doctor of Philosophy (PhD)
in Economic*

*Associate Professor of the
Department of Economic Security
Tashkent institute of Finance*

E-mail: abdisalomumirov1975@gmail.com

ORCID: 8626 / 9-8X7M-8626

Abstrakt

The article discusses the concepts associated with the analysis of the activities of insurance organizations, the existing theoretical views regarding the analysis of the general economic activities of an insurance organization, offers suggestions for improving financial analysis, which have acquired a new meaning in the conditions of the requirements of international financial reporting standards. Proposals and recommendations have been developed regarding the problems of financial analysis of insurance companies, their financial potential, financial stability and solvency, as well as issues of effective use of financial analysis in management.

Keywords: insurance company, financial analysis, management analysis, financial stability, solvency, financial potential, insurance reserves, insurance operations, investment operations, financial operations.

Кириш

Хар бир мамлакатда бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботнинг тузишнинг тарихий ўзига хос қоидалари мавжуд. Бироқ, сўнгги йилларда, турли мамлакатларнинг ягона жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашуви тенденцияси кучайиб, турли мамлакатлар компанияларининг молиявий ҳисоботларини солиштириш зарурати туғилмода. Шунинг учун дунё мамлакатларида молиявий ҳисобот фойдаланувчиларига тушунарли бўлган халқаро бухгалтерия тилини ишлаб чиқиш долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Адабиётлар таҳлили

Суғурта ташкилотларининг молиявий таҳлили, бошқарув таҳлили, уларнинг молиявий салоҳияти, молиявий барқарорлиги, тўлов қобилиятини аниқлаш, суғурта заҳираларини шакллантириш ва улардан самарали фойдаланиш йўналишларига доир хорижий ҳамда республикамиз иқтисодчи

олимлари томонидан турлича назарий қарашлар, таҳлилий ёндашув ва таърифлар келтириб ўтилган.

Молиявий таҳлилнинг умумий жиҳатларини хорижий олимлардан А.Д. Шеремет, Е.А. Козельцева, В.В. Ковалев, Н.А. Казакова, Н. Н. Котова, Л.С. Васильева, М.В. Петровская, Е.Б. Герасимова, Д.В. Редин, С.И. Крылов, В.А. Файдушенко, Д.А. Ендовицкий, Н.П. Любушин, Н.Э. Бабичевалар тадқиқ этишган. Ўзбекистонлик иқтисодчи олимлар А.Т. Ибрагимов, М.Қ. Пардаев, Б.И. Исроилов, А.Х. Шоалимов, М.Ю. Раҳимов, Н.Ф. Ишанқулов ўзларининг илмий ишларида молиявий таҳлилнинг назарий ҳамда амалий жиҳатларини ёритганлар.

Суғурта ташкилотлари молиявий ҳолатини, жумладан тўлов қобилияти ва барқарорлигини таҳлил қилиш масалалари И.С. Винникова, С.В. Куликов, Д.И. Жиликов, В.Г. Зарецкая, И.Н. Швецова, М.А. Пашкевич, В.И. Петрова, А.Я. Уварова, И.С. Астафурова, М.М. Болдырева, О.В. Парго каби россиялик олимлар ишларида кўриб чиқилган. Суғурта компанияларини молиявий таҳлил қилиш билан боғлиқ баъзи жиҳатлар ўзбекистонлик иқтисодчи олимлар М.Х. Ходжаева, С.Э. Ширинов, И.К. Очилов, Ш.Ш. Шоҳаъзамий, Б.Б. Алимов, Б.Ў. Ҳақбердиев ва Ю.У. Суннатовлар томонидан ўганилган.

Замонавий тадқиқотларда корхона даражасида хўжалик фаолиятини таҳлил қилиш турларини таснифлашда икки ёндашув таклиф этилади. Биринчи ёндашув А.Д. Шеремет бошчилигидаги таҳлил мактабининг илмий қарашлари билан боғлиқ. Бунда корхонанинг хўжалик фаолияти билан боғлиқ молиявий ва бошқарув таҳлиллар фарқланади, яъни иқтисодий фаолият таҳлили икки қисмга ажратилиб, улар кўпинча ташқи ва ички молиявий таҳлил деб ҳам аталади. Бу ерда таҳлилни молиявий ва бошқарув қисмларга бўлиш бухгалтерия тизимини молиявий ва бошқарув ҳисобига бўлиш мантиғидан келиб чиқилади [2].

Иккинчи ёндашув В.В. Ковалев бошчилигидаги таҳлил мактаби томонидан таклиф қилинган. Бунда корхона иқтисодиёти таҳлили техник-иқтисодий таҳлил ва молия-хўжалик фаолияти таҳлиliga асосланган бўлиб, корхона хўжалик фаолиятини таҳлил қилишнинг икки турини, яъни молиявий (ташқи молиявий таҳлил) ва ички (ички ишлаб чиқариш таҳлили) таҳлилларни ўз ичига олади. Молиявий-хўжалик фаолият таҳлилининг турларга бўлишнинг маъноси шундаки, биринчи таркибнинг ахборот базаси ташқи фойдаланувчилар учун мавжуд бўлган молиявий ҳисоботлар бўлса, иккинчи таркиб ёпиқ маълумотлар, яъни корхонанинг бошқарувчиларига рухсат этилган маълумотлар базаси ҳисобланиб, улар тижорат сири сифатида сақланади [1].

М. А. Рябованинг фикрича, бухгалтерия (молиявий) ҳисоботларни таҳлил қилиш “... ташкилотнинг молиявий ва хўжалик фаолиятини ички ва ташқи фойдаланувчилар томонидан иқтисодий таҳлил қилишнинг асоси ва муҳим таркибий қисмларидан биридир. Бунинг сабаби шундаки, замонавий иқтисодий шароитда молиявий ҳисоботларда келтирилган маълумотлар, бир томондан, юқори даражадаги ишончлилика эга, бошқа томондан, ташқи молиявий таҳлил учун қулайроқдир Таҳлил бухгалтерия ҳисоби ва бошқарув қарорларини қабул қилиш ўртасидаги етакчи боғловчи бўғин бўлиб, шунинг учун у иқтисодий субъектнинг инқирозсиз ривожланишини таъминлашнинг муҳим дастаги ҳисобланади” [3].

Таҳлил ва натижалар

Молиявий таҳлил – барча турдаги корхона хўжалик фаолиятида вужудга келадиган молиявий муносабатлар ва молиявий ресурслар ҳаракатини илмий асосда ўрганишдир. Суғурта ташкилотининг молиявий таҳлиliga бўлган эҳтиёжи суғурта фаолиятининг хусусиятларидан келиб чиқади. Суғурта мустақил иқтисодий котегория сифатида суғурта ҳодисаси юз берганда бир гуруҳ манфаатдор шахслар маблағлари ҳисобидан фуқаро, корхоналар, давлат манфаатларини ҳимоя қилишдаги молиявий муносабатлардир. Суғурта фаолиятидаги "манфаат" сўзи том маънода фойда деган маънони англатади, шунинг учун суғурта ташкилотларининг молиявий таҳлилдан фойдаланишга эҳтиёж туғилади.

Суғурта ташкилотининг молиявий таҳлили – бу суғурта қилувчининг ишончилигини баҳолашга мўлжалланган таҳлилий процедуралар мажмуидир, шунингдек суғурта қилувчининг фаолиятини оптималлаштиришда бошқарув қарорларини қабул қилиш ёки у билан ҳамкорлик қилишда фойдаланилади [4].

Суғурталовчининг ишончилиги, биринчи навбатда, суғурта ташкилотининг молиявий барқарорлигини назарда тутди. Суғурта ташкилотининг молиявий барқарорлиги суғурталовчининг молиявий ҳолати кўрсаткичларининг барқарорлигидан далолат беради. Суғурта ташкилотининг молиявий ҳолатининг барқарорлиги – бу, биринчи навбатда, аниқ бир суғурталовчининг тўлов қобилияти ҳисобланиб, у бир қанча омилар ва кўрсаткичлардан ташкил топади.

Суғурта ташкилотлари молиявий таҳлилининг асосий мақсади суғурта хизматларидан фойдаланувчиларда суғурталовчининг ишончилиги тўғрисида тўлиқ тасаввур ва ахборотларни шакллантиришдан иборат (1-чизма).

1-чизма.

Суғурта ташкилотининг умумий хўжалик фаолияти таҳлилининг туркумлиниши*



*Муаллифлар ишланмаси.

Суғурта ташкилотининг молиявий таҳлилининг вазифалари мақсадига қараб куйидагилар бўлиши мумкин.

суғурталовчининг тўлов қобилиятини баҳолаш;

суғурта портфели балансини баҳолаш;

суғурталовчининг ва бошқаларнинг молиявий рақобатбардошлигини баҳолаш.

Суғурта фаолиятининг кўп қирралилиги молиявий таҳлилда қатор кўрсаткичлар тизимидан фойдаланишни талаб қилади.

“Суғурталовчининг молиявий ҳолатини тавсифловчи кўрсаткичлар тизими деганда, маълум бир субъектнинг ҳолати ва ривожланишини ҳар томонлама акс эттирувчи ўзаро боғлиқ қадриятлар мажмуи тушунилади. Улардан энг муҳимлари:

а) ўрганилаётган мавзу ёки ҳодисанинг барча жиҳатлари тизимининг кўрсаткичлари билан қамраб олиниши;

б) бу кўрсаткичларнинг ўзаро боғлиқлиги;

в) текшириш мумкинлиги” [5].

Бинобарин, суғурта ташкилотининг молиявий ҳолатини белгилайдиган таҳлилнинг учта йўналишини (суғурта, инвестиция ва молиявий) ажратиш мумкин (1-жадвал).

1-жадвал.

**Суғурта ташкилотининг молиявий ҳолатини
белгилайдиган йўналишлар***

Молиявий таҳлил йўналишлари	Суғурта операциялари	Инвестицион фаолияти	Молиявий фаолият
1-йўналиш	Молиявий потенциални аниқлаш		
2-йўналиш	Молиявий барқарорликни аниқлаш		
3-йўналиш	Молиявий натижаларни аниқлаш		

*Муаллифлар ишланмаси.

Суғурта операциялари жараёнида суғурта мукофотлари, тўловлар тўланаши билан боғлиқ шартномалар тузилиши назарда тутилади. Инвестиция операциялари, асосан, суғурта захираларини ва суғурталовчининг ўз маблағларини белгиланган меъёрий объектлар ўлчамлари ва турларига мувофиқ жойлаштиришдир.

Суғурталовчининг молиявий салоҳияти суғурта ташкилотининг молиявий қудратини тавсифлайди (2-чизма).

2-чизма.

Суғурта ташкилотининг молиявий салоҳияти *



*Муаллифлар ишланмаси.

Молиявий салоҳият суғурта ташкилотининг эришилган молиявий натижалари билан боғланган бўлади. Бундан ташқари, у бир қатор фаол ва пасив баланс моддалари ва улар орасидаги нисбатлар билан тавсифланади. Суғурталовчининг молиявий салоҳиятини ва унинг ҳисобот давридаги ўзгаришини баҳолаш орқали баланс ликвидлигини таҳлил қилиш мумкин.

Суғурта ташкилотининг молиявий барқарорлиги – бу суғурталовчининг бошқа хўжалик юритувчи субъектлар олдидаги ҳар қандай

ноқулай вазиятда, ҳозирги ва келажакда ўз мажбуриятларини бажаришидир.

Суғурталовчининг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг кафолати иқтисодий асосланган суғурта тарифларини ишлаб чиқишни талаб этади. Бу учун, албатта, суғурта биргаликда суғурта, қайта суғурталаш, ўзаро суғурта шартномалари бўйича мажбуриятларни бажариш учун етарли бўлган суғурта захиралари, ўз маблағлари, қайта суғурталаш маблағлари ҳамда суғурта захиралари ва суғурталовчининг ўз маблағлари диверсификация, ликвидлик ва қайтариш талабларига жавоб берадиган активлар билан таъминланиши керак бўлади.

Суғурталовчининг молиявий барқарорлигига суғурта компаниясининг устав ва бошқа ўз маблағларини кўпайтириш, қонун ҳужжатларига мувофиқ устав капиталининг миқдорини соф активлар миқдорига мослаштириш,

тўғри ҳисобланган, фарқланган ва мослашувчан суғурта тарифларини қўллаш,

суғурта тўловларини кафолатлайдиган суғурта захираларини меъёрий ва услубий ҳужжатлар билан белгиланган тартибда шакллантириш, маълум бир риск учун максимал жавобгарлик стандартига мувофиқликни таъминлаш,

катта рискларни қайта суғурталаш, суғурталовчининг активлари ва мажбуриятлари ўртасидаги нисбатнинг стандарт ўлчамларига мувофиқликни таъминлаш, дебиторлик ва кредиторлик қарзларини камайтириш каби кўрсаткичлар орқали эришилади.

Ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий барқарорлиги унинг жорий, инвестиция ва молиявий ривожланиш натижаларини тавсифлайди, шунингдек суғурта компаниясининг қарз ва мажбуриятларини бажариш қобилиятини акс эттиради ва келгусида ривожланиш манбаларининг ҳажмини белгилайди.

Ҳозирги вақтда хўжалик субъектнинг молиявий барқарорлигини баҳолаш бўйича ягона фикр мавжуд эмас ва "молиявий барқарорлик" тушунчаси турлича талқин этилади. Жумладан, А.Д. Шеремет “молиявий барқарорлик” тушунчасини компаниянинг доимий тўлов қобилиятини кафолатлайдиган маълум бир счётлар ҳолати сифатида эътироф этади [2].

Молиявий барқарорликни баҳолаш учун универсал кўрсаткичлар тўплами йўқ. Амалиётда молиявий барқарорликни баҳолашда ушбу корхонанинг ўзига хос хусусиятларига мос келадиганларини танлаш мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, корхонанинг ўзига хос ҳаёт циклига таъсир этувчи омиллар, кўрсаткичлар ва чекловларни аниқлаш зарур.

Суғурта ташкилотининг молиявий барқарорлиги суғурталовчи фаолиятининг потенциал (таркибий) ва динамик кўрсаткичлари (даромади - харажати) билан белгиланади. Бир томондан, бу суғурталовчининг ўз

маблағлари ва мажбуриятларининг қиймати, бошқа томондан, суғурта ташкилотининг молиявий натижасига таъсир этувчи кўрсаткичлар, яъни активларни жойлаштириш (инвестициялар), ягона рискларни чеклаш (қайта суғурта қилиш), тариф сиёсати ва бошқалар.

Фикримизча, суғурта портфелини оқилона шакллантириш суғурталовчининг энг муҳим вазифасидир. Чунки айнан шу босқичда унинг кейинги суғурта фаолиятининг пойдевори қўйилади ва суғурта ташкилотининг келажакдаги молиявий натижалари белгиланади. Молиявий натижа (фойда ёки зарар) – бу суғурта ташкилотининг молиявий ёки хўжалик фаолиятининг натижаси бўлиб, у корхонанинг муваффақияти ёки муваффақиятсизлигини кўрсатади.

2-жадвал.

**Суғурта ташкилоти молиявий барқарорлигининг
асосий кўрсаткичлари**

Кўрсаткичлар	Кўрсаткичларнинг мазмуни ва меърий қийматлари
Молиявий левериж коэффиценти (Debt-to-equity ratio, Financial leverage).	Қарзга олинган капиталнинг ўз капиталига нисбати. Меъёрий қиймат: 1,5 ёки ундан кам (оптимал 0,43-1).
Молиявий қарамлик коэффиценти (Debt ratio, Debt to Assets).	Қарз олинган капиталнинг умумий активларга нисбати. Меъёрий қиймат: 0,6 ёки ундан кам (оптимал 0,3-0,5).
Узоқ муддатли қарзларнинг хусусий капиталга (Long-term debt to Equity) нисбатан коэффиценти.	Узоқ муддатли мажбуриятларнинг ўз капиталига нисбати.
Доимий активнинг индекси (Non-current assets to Net worth).	Узоқ муддатли активлар қийматининг ташкилот капитали қийматига нисбати. Меъёрий қиймат: 1,25 дан ошмайди.
Капитализация коэффиценти (Capitalization ratio).	Узоқ муддатли мажбуриятларнинг ўз капитали ва узоқ муддатли мажбуриятлар миқдорига нисбати.
Узоқ муддатли моддий активларнинг ўз капиталига (Fixed assets to Net worth) нисбати.	Узоқ муддатли моддий активлар қийматининг ташкилот капитали қийматига нисбати. Меъёрий қиймат: 0,75 дан ошмайди.
Қисқа муддатли мажбуриятлар коэффиценти (Current liability ratio).	Қисқа муддатли қарзнинг умумий қарзга нисбати.

Суғурта ташкилоти фаолиятининг молиявий натижаларини таҳлил қилиш даромад ва харажатларни баҳолашни, омилларнинг якуний молиявий натижага таъсирини аниқлашни, асосий (суғурта) ва инвестицион фаолиятдан даромадларни ошириш учун захираларни белгилаб олишни ўз ичига олади. Суғурта, инвестиция, молиявий операцияларнинг кумулятив натижаси суғурталовчи фаолиятининг молиявий натижасини ифодалайди. Бундан келиб чиқадики, суғурталовчи молиявий натижани ўз капиталининг ўсиш манбаи сифатида суғурталовчининг ҳар бир фаолият тури натижаларини ва ҳар бир натижага таъсир этувчи омилларни ўрганмасдан тўлиқ таҳлил қила олмайди.

Суғурта ташкилоти фаолиятининг ҳақиқий натижаси йил давомида барча турдаги операциялар балансидир. Фаолиятнинг ҳар бир тури бўйича баланс турли хил ташқи ва ички шароитлар таъсирида фойда ва зарарга ўзгариши мумкин ва бу тебранишлар ўзаро боғлиқ эмас. Шундай қилиб, айтишимиз мумкинки, суғурта ташкилотининг молиявий натижаси (фойда ёки зарар) суғурталовчининг даромадлари ва харажатларини таққослаш орқали аниқланади.

Хулоса

Молиявий барқарорликни баҳолаш учун универсал кўрсаткичлар тўплами мавжуд эмас. Амалиётда молиявий барқарорликни баҳолашда ушбу корхонанинг ўзига хос хусусиятларига мос келадиган кўрсаткичларни танлаш мақсадга мувофиқдир.

Суғурта фаолиятининг молиявий таҳлил нуктаи-назаридан ўзига хос жиҳатлари сифатида қуйидагиларни қайд этиш мумкин:

суғурта фаолиятида ишлаб чиқарувчи корхоналаридаги каби ишлар циклининг мавжуд эмаслиги;

даромадларнинг харажатлардан олдин келиб тушиши ва харажатларнинг даромаддан кейин амалга оширилиши;

молиявий салоҳият шаклланишнинг ўзига хос жиҳатлари, масалан, суғурта мукофотлари сифатида жалб қилинган капиталнинг ташкилот капиталидан бир неча баробар кўп бўлиши.

Суғурта ташкилотларининг молиявий таҳлили услубиёти ўз ичига бир нечта босқиларни қамраб олади:

суғурталовчининг молиявий мендждменти базавий тушунчаларини аниқлаш;

кўрсаткичларни таснифлаш ва танлаш ва ундан кейингина уларни таҳлил қилиш ва хулосалар чиқариш.

Суғурта компанияларининг хусусиятларини инобатга олиб, молиявий таҳлилнинг ягона халқаро Solvency II талабларини Ўзбекистон Республикасида қўллаш учун алоҳида методология ишлаб чиқиш зарур.

Ўзбекистон Республикасида суғурта ташкилотларининг молиявий таҳлили услубиётини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари талаблари доирасида такомиллаштиришни талаб этади.

Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган суғурта ташкилотларининг консолидациялашган ҳисоботлари асосида молиявий таҳлили услубиётини ишлаб чиқиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2002. – С. 26, 31.
2. Куликов С.В. Финансовый анализ страховых организаций: учебное пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 2009. – 224 с.
3. Рябова М. А. Анализ финансовой отчетности : учебно-практическое пособие / М. А. Рябова. – Ульяновск: УлГТУ, 2011. – 237 с.
4. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. – М.: ИНФРА-М, 1995. – С. 6-8.
5. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа: учебное пособие – М.: ИНФРА-М, 2001. – 536 с.